

A BŰNBEESÉS FOLYAMATÁNAK ÉRTELMEZÉSE KIERKEGAARD A SZORONGÁS FOGALMA CÍMŰ MŰVE ALAPJÁN

GYENES ÁDÁM

BEVEZETÉS

SÖREN KIERKEGAARD életművének különleges részét képezi az a két mű, melyeket a „pszichológiai munkák” terminussal illet a szaktudomány¹. Az 1844-ben megjelent *Szorongás fogalma* a szerző legtermékenyebb időszakának terméke, de korábbi műveitől eltérő hangnemet üt meg benne, amely tárgyának megválasztásából is kiderül. A mű középpontjában a bűn fogalma áll, melyet eredeti módszerrel közelít meg mindvégig a dogmatikus álláspontot támadva. Az ebben a munkában felvetett problémák tovább mélyülnek és változnak másik „pszichológiai” írásában a *Halálos betegségben*, melyet a kétségbeesés² vizsgálatának szentel. Tanulmányom a *Szorongás fogalmának* eredendő bűn kategóriáját kívánja interpretálni, különös hangsúlyt fektetve az ember bűnössé válásának aspektusára. A bevezetés tájékoztatást kíván nyújtani a vizsgálódás tárgyára és módszerére vonatkozólag.

A mű „a szorongás fogalmát pszichológiai szempontból tárgyalja oly módon, hogy az eredendő bűn fogalmát észben és szem előtt tartsa.”³ A vizsgálódás tárgya és szempontja tehát adott. De mit jelent a pszichológiai szempont szerzőnk esetében? Elsősorban a vizsgálódás módszerét. Kierkegaard választása azért esett e kor számára talán kicsit szokatlan megismerési eljárásra, mivel választott tárgyának dogmatikus magyarázata figyelmen kívül hagyta a bűnbeesés leírásának „folyamatára” utaló momentumot. A dogmatika a bűnt előfeltételezi, ám keletkezésére nem ad magyarázatot. Ez az állásfoglalás e tudomány jellegéből fakad. A dogmatika tudománya a valóságosat próbálja az ideálisba emelni, s ezért a bűnt nem tagadhatja. A keresztény dogmatikák mindegyike a bibliai történetet⁴ tekinti az eredendő bűn dogmája előfeltételének. Lényegük szerint Ádám bűnéhez kapcsolják az egyes ember bűnét, úgy

¹ Utalás A. Hannay Kierkegaard monográfiájára (157. o.) Kiadás adatai nélkül. Jelen szövegben a továbbiakban nem hívjuk fel rá a figyelmet. (szerk.)

² A kétségbeesés fogalma Kierkegaard szerint azt jelenti, hogy az ember adott konkrét helyzetben nem akarja saját Én-jét választani. A bűn pedig az Isten előtti kétségbeesés, mert az ember nem akar önmaga lenni, illetve azért mert önmaga akar lenni. SzF 191. o. – utalás a *Halálos betegségre*.

³ Kierkegaard: *A szorongás fogalma*. Bp., Göncöl. 1993. 20. o. Továbbiakban: SzF.

⁴ Mózes I. könyv 3. fejezet

hogy az első bűn okává válik minden egyes ember bűnösségének. „Ádám első bűne a bűnösséget a maga következményeként meghatározó bűn, míg mások első bűne a bűnösséget a maga feltételeként tételezi föl.” Ádám vétke miatt van egyáltalán bűn a világban, s ezért a hívő haragszik ugyan Ádámra, de megkönnyebbülést is érez, hogy bűnös létének nem ő az oka. A hívő számára a végső elégtételt a kiengesztelés dogmája hozza meg, amely a Krisztus kereszthalálában tételeződik.⁵

A dogmatika tehát nem követi nyomon Ádám bűnbeesésének fázisait, hanem az egész eseményt dogmaként előfeltételezi, s így magyarázatot nyújt a realitásban tapasztalt bűnösségre. A dogmatika ezzel teljesítette előzetes célkitűzését, a valóság megragadását. De hogyan lehetne megvizsgálni Ádám bűnössé válásának folyamatát? Kierkegaard a pszichológia tudományát hívja segítségül. A pszichológia számára nem a bűn realitása a fontos, hanem a bűnnel való szembesülés által kiváltott lehetőség-feltétele. A bűn mint lehetőség létezik, de amint megvalósul rögtön semmivé válik.⁶ A bűn tehát nem „állapot” és nem „potencia”, hanem *de actu* és *in actu* létezik.⁷ A pszichológia a bűn állandóan jelenlévő lehetőségét ragadja meg az antipatikus kíváncsiság hangulatában. Ez a hangulat határozza meg a pszichológiai vizsgálódás módszerét. A bűn antipatikus, mert valóságában taszít, de kíváncsivá tesz, mert állapotként nem körüljárható. Kierkegaard a bűn fogalmát tehát a hozzá kötődő hangulaton keresztül vizsgálja. A pszichológia tudománya tárgya megfigyelésének rendíthetetlenségét a nyomozó szorongás hangulatából meríti. A szorongás hangulata tulajdonképpen az antipatikus kíváncsiság, amely kirajzolja a bűnössé válást. Kierkegaard vizsgálódásának kiindulópontja a Teremtés könyvének története, melynek elemzése révén fény derül elméletének lényegére.

ÁDÁM BŰNBEESÉSÉNEK BIBLIAI TÖRTÉNETE ÉS AZ ÚJ MEGKÖZELÍTÉS NYÚJTOTTA MAGYARÁZATI LEHETŐSÉGEK

A Genézis könyvének első három fejezete, amennyiben mítoszként fogjuk fel vezérfonalul szolgálhat a lényegi létből a létezési létbe való átmenet leírására.⁸ Ez a leírás lehetőséget biztosít az ember mibenlétének megismerésére. Kierkegaard a harmadik fejezetet, a bűnbeesést vonja sajátos értel-

⁵ Paul Tillich *Rendszeres teológia* című munkájában kiemeli, hogy az ortodox teológusok másik alapvető hibája, hogy a bűnbeesés előtti Ádámot olyan tökéletes tulajdonságokkal ruházták fel mintha Ádám és Jézus azonosak volnának. Ez az eljárás abszurd, s teljesen érthetlenné teszi a bűnbeesés fogalmát. 265. o.

⁶ A bűn az egyes ember tettében jelenik meg, de eltűnik nyomtalan ha a tudomány utánakap, s valóságában akarja vizsgálat tárgyává tenni.

⁷ Gyenge Zoltán: *Kierkegaard és a német idealizmus*. Szeged, Ictus. 1996. 187. o.

⁸ Tillich: Im. Bp., Osiris. 1996. 262. o.

mezési kontextusba. A továbbiakban csak utalásszerűen térek ki a keresztény teológia egyéb értelmezéseire, elsősorban Kierkegaard elemzését ismertetem.

Isten megteremtette az embert a saját képmására és hasonlatosságára, s az Édenkertbe helyezte. Ádám mindent megtehetett csupán a tudás fájának gyümölcséből nem szakajthatott, ezt az Úr megtiltotta és a halál büntetését helyezte kilátásba törvényének való ellenszegülés esetében. Az Úr mindenben az ember kedvére próbált tenni. Ezt a bűnbeesés előtti idilli állapotot nevezük az ártatlanság állapotának. Az ember azonban nem talált magának igazi társat, ezért az Úr megteremtette Évát, aki Ádám egyik oldalbordájából megalkotván jött a világra. Éva megjelenése valami „új”-at hozott az ártatlanságba. Mi lehet ez a különös, ami más Ádámban és más Évában? Éva számszerű ismétlődése Ádámnak,⁹ (a történet szempontjából nem lényeges, hogy Ádám egy volt vagy több, ezért fölöslegeseek azok az elméletek, amelyek egy pártól származtatják az emberi nemet. A bűnbeesés előtt még nem alakult ki a generációs viszony, s ezért az egyed nem képviselte önmagában az egész emberi nemet.¹⁰ Az ember csak a bűnbeesés után vált individuummá, amely révén mint önmaga és az emberi nem tételeződött egy személyben) származtatott személy, de természetesen teremtett, egy meglévő személyből Ádámból. A különbség a két személy között, hogy az Ádámban korábban meglévő szorongás benne reflektáltabb, s így könnyebben enged a kígyó csábításának.¹¹ Ez a csábítás az isteni tudás felkínálásában áll, ami a tudás fájának gyümölcséből való szakításban ölt alakot. E fát isteni tiltás védi, de Éva (akit a kígyó elcsábított) ráveszi Ádámot a gyümölcs leszakítására. Az isteni tiltás elleni vétek pedig az első bűn elkövetését jelenti.

A kierkegaard-i bűnkonceptió megértéséhez feltétlenül ki kell emelnünk azokat a momentumokat és aspektusokat, amelyek vizsgálata jelentősen eltér a hagyományos interpretációktól. Az Ádámban meglévő szorongás, a büntetés és tilalom sajátos hatása a szorongó emberre és az ember szintézisként való meghatározottsága vezet majd bennünket közelebb a bűnfogalom értelmezéséhez. Mindezek vizsgálata előtt azonban az ártatlanság állapotát kell közelebbről szemügyre vennünk.

⁹ SzF: 56. o.

¹⁰ A későbbiekben hosszabban fogjuk tárgyalni a bűnbeesés következményeit, amelyek egyike a kialakuló generációs viszony.

¹¹ Éva szorongása reflektáltabb mint Ádámé, de ő szorongásában a férfinak menekül. Éva hajlamosabb konkrétumot találni szorongásában, mégha az ugyanolyanként jelenik meg számára mint Ádámnak. Általa bekerül egy különös hajlam az ártatlanság állapotába, amely ugyan nem bűnösség, de sokkal reflektáltabb mint az Ádámban meglévő. Ez a hajlam jelzés a szaporodás útján keletkezett bűnösségre, mivel Éva már egy meglévő személyből jött a napvilágra. Ez az aspektus (más teremtményből) születünk hajlamosítja az egyént a bűnössé válásra, de természetesen nem oka annak, mivel akkor Ádám sohasem lett volna bűnös.

A bűn realitását az ártatlanság állapota előzi meg. A bűn révén veszítjük el ártatlanságunkat, ezért e két fogalom kölcsönösen feltételezi egymást, egyik sem lehet meg a másik nélkül. Az ártatlanság állapota, megszűnése révén válik azzá, ami fogalma szerint. Mi tulajdonképpen ez az állapot, hogyan tudnánk jellemezni? „Az ártatlanság tudatlanság”¹² – állítja Kierkegaard. Az ártatlanság nem tökéletesség, vagy tökéletlenség, amelyre az ember visszavág, hanem az emberi fejlődés tapasztalatából visszakövetkeztetett állapot¹³. Ez az állapot azonban nem tényleges, nem férhetünk hozzá a tapasztalat világában. Az ártatlanság állapotában az ember álmodó szellemként¹⁴ van meghatározva. Megvannak benne azok az előfeltételek, amelyek emberi mivoltunkat meghatározzák, de ezek öntudatlanul vannak jelen, ezért az ártatlanság állapotában a szellemként tételezett ember jellege álmodó. Az álmodó szellem nem szellemileg meghatározott, ebben van álmodó jellege. Az ember az ártatlanság állapotában képtelen különbséget tenni jó és rossz között, mivel számára nem jelenik meg semmi szellemileg meghatározott entitás, az ember tökéletes tudatlanságban van.

Az ártatlanság állapotában tehát az ember álmodó szellemként van meghatározva, de az ártatlanság fogalmát csak megszűnéséből visszakövetkeztetve tudjuk meghatározni. Hogyan szűnik meg az ártatlanság? Kierkegaard szerint az ártatlanságot a bűn szünteti meg, s ennek bekövetkeztével jut el az emberi fejlődés az individuumként történő meghatározottságba. Az individuum abban különbözik az ártatlanság emberétől, hogy szellemileg

¹² SzF: 47. o.

¹³ P. Tillich: Im. 264. o. Az ártatlanság állapotát az ember lényegi létével azonosítja: „a lényegi lét nem az emberi fejlődés egyik tényleges szakasza, amit közvetve vagy közvetlenül megismerhetnénk. Az ember lényegi természete az emberi fejlődés minden szakaszában jelen van, de a létezés torzulásai közepette. A mítosz és a dogma az ember lényegi természetét visszaveti a múltba, mint egy történelem előtti történelmet, amit az Aranykor vagy a Paradicsomkert szimbolizál. Pszichológiai fogalmakkal élve, ezt az állapotot értelmezhetjük úgy is, mint «álmodó ártatlanságot» ... Az álmodó ártatlanság pusztá potencialitása még nem tökéletesség. Csak a létezés és lényeg tudatos egyesülése tökéletes, ahogyan Isten tökéletes, mert ő meghaladja a létezést és a lényegét. A Bukás előtti Ádám szimbólumát csak úgy érthetjük, mint az eldöntetlen lehetőségek álmodó ártatlanságát.”

¹⁴ Kierkegaard szerint az ember szellemként van meghatározva, ami a test és lélek viszonyához való viszonyulást jelenti, vagyis az ember egy szintézishez való viszonyulás. „Az ember szellem. ... A szellem az Én. ... Az Én (*Selv, Selbst*) olyan viszony, amely önmagához viszonyul, vagy a viszonyban az, hogy a viszony viszonyul önmagához; az Én nem viszony, hanem az, hogy önmagához viszonyul.” - HB: 19. o.

meghatározott (erre az aspektusra később hosszabban kitérünk). A transzcendencia által szűnik meg az ártatlanság, amit a minőségi ugrás „közvetít”.¹⁵ Minőségi ugrás (*Spring*) révén kerül tehát az ember a lényegi létből a létezési létbe. Az ember álmodó szellemként való meghatározottságát az alapján értelmezhetjük, ha visszakövetkeztetünk a szellemileg meghatározott individuum szellemként tételezett létének specifikumaiból a szellemi lét felfüggesztett állapotára. Kierkegaard úgy gondolja, hogy az ártatlanságot a bűn szünteti meg, vagyis ahhoz hogy individuumként tételeződjünk bűnt kell elkövetnünk, s a tényleges világ ezután tárul fel előttünk. A feladat tehát a bűnössé válás utáni embert szemügyre venni, amiből vissza tudunk következtetni az ártatlanság állapotában, álmodó szellemként meghatározott egyén létének sajátosságaira. Az álmodó szellem sajátos meghatározottsága a szorongás fogja kirajzolni a bűnössé válás folyamatát.

KIERKEGAARD BŰNFOGALMA ÉS AZ EBBŐL VISSZAKÖVETKEZTETETT ÁLMODÓ SZELLEMBEN (ÁDÁMBAN) REJLŐ SZORONGÁS

„A bűn valamely bűn révén jelent meg a világban.”¹⁶ Ha nem így történt volna, akkor véletlennek kellene tulajdonítanunk a bűn megjelenését, ez a feltevés azonban esetlegessé tenné az emberi nem megjelenését a világban. Az ember elvesztené specifikumát a többi világban létező entitás között. A bűn lényegében önmaga előfeltevése, létezése előfeltételezett volt önmaga számára az emberben. Az ember létének bűnös volta olyan meghatározottság, amely alapjaiban érinti az emberi nemet, ebben rejlik eredendősege. A bűn valóságban való megjelenésének oka nem meghatározható az ember megismerési eszközeivel. A bűn a korábban említett minőségi ugrás révén válik reálissá. A bűn eredendőségének magyarázata abban rejlik, hogy minden egyes ember bűnösségével bizonyítja meglétét. Ha egy individuum kívül áll a bűnösségen, akkor ő nem tagja az emberi nemnek. Ebben az esetben a bűn lehetősége sem érintette meg őt, s így a többi emberrel szemben szabadságában korlátozva határozódik meg, mivel a bűn lehetőségét nem választhatja. Ha a bűn lehetőségét az individuum nem választhatja, akkor nem ugyanazokkal a létfeltételekkel születik a világba mint az emberi nem bármely más tagja. Ha egy individuum kívül kerül az emberi nemre, akkor az kihat az egész meghatározására, ezért az ember amennyiben individuumnak tekintjük, egy-szerre képviseli önmagát és az emberi nemet. Kierkegaard bűnelemzésének a

¹⁵ A bűn etikai-vallásos meghatározottság, s tartalmát tekintve ugyanúgy nem határozható meg mint a paradox. A bűn egy új minőségi meghatározottságot állít elénk. Vö: Gyenge Z.: Im. 188. o. Megjegyzés: a bűn egy minőségi ugrás révén jelenik meg a valóságban

¹⁶ SzF: 41. o.

fenti érvelés alapján tett kijelentés biztosítja a kiindulópontot, ami Ádám bűnét lényegében azonosítja minden egyes individuum első bűnével.

Ha Ádám lényegében különbözne az emberi nemtől, akkor az emberi nem nem is létezne, tehát ami magyarázza Ádámot, az magyarázza az emberi nemet is, ezért Ádám bűnének magyarázata egybeesik az eredendő bűn magyarázatával. Kierkegaard számára Ádám bűne követhető a legkönnyebben nyomon, mivel a bibliai történet egyszerűen és világosan közvetíti azt. Az első ember bűnének vizsgálata általános érvénnyel bír, s az alábbiakban elemzendő szorongás fogalmának döntő jelentősége az összes individuum számára ugyanaz.

Ádám bűnének jelentősége abban áll, hogy ez az első bűn, de ez az elsőség nem Ádámra korlátozódik, hanem a bűnösség tételezésének folyamatára. Ha általános következtetést akarunk levonni, akkor a Bibliában leírt történetet szimbolikus jellegűnek kell tartanunk. Ádám bűnének vizsgálata révén analizálni tudjuk az individuum öntudatának megjelenési folyamatát. Az öntudat megjelenésével lehetősége van az individuumnak az önreflexióra, arra, hogy viszonyulhasson teste és lelke viszonyához. Az első bűn új minőségi meghatározást kölcsönöz az embernek, de ez nem Ádám bűnének a következménye, hanem minden ember öntudatra ébredésének a feltétele. Ádám bűne tehát egybeesik minden ember első bűnével, a különbség csupán kvantitatív, mivel az emberi nem története során megnőtt a bűn elkövetésére irányuló lehetőségek száma.

Ádám első bűnének jelentősége, hogy általa jelent meg a bűn a világban. A bűn előfeltételként korábban már létezett az emberben. A bűn valóságba kerülésének oka tehát nem Ádám, hanem az emberi nemben eredendően meglévő előfeltétel, a bűnre való hajlam. Ádám a bűnösséget ugyanúgy tételezte, mint bármely más individuum, csupán időben¹⁷ megelőzte az összes többi. Minden egyes individuum minőségi ugrás révén vesz részt az emberi nem történetében, s így az emberi nem története kvantitatív meghatározásokon keresztül halad előre. Az egyes ember minőségi ugrása által mindig újramezdi az emberi nem történetét. Ez a látszólagos ellentmondás feloldódik ha az emberi nemet mint egészet, s annak történetét mint az egyén emberi nemhez való viszonyának történetét fogjuk fel, s különböztetjük meg az egyes ember történetétől. Az emberi nem története nem az individuumok történetének összessége, hanem ezek történetének viszonya az egészhez, mint folyamathoz.

A bűnbeesés következményeként meghatározott individuum létének specifikumait vizsgálatunk révén megkaptuk¹⁸, így jobban szemügyre vehetjük Ádámot az ártatlanság állapotában, amint álmodó szellemként van meghatároz-

¹⁷ Az időbeliség fogalma a bűnbeesés pillanatában tételeződik, ezért Ádám bűnének időbeli elsőbbsége nyilvánvaló.

¹⁸ Az individuum specifikumai, amik megkülönböztetik a többi létezőtől: történetisége, öntudata.

va.¹⁹ Ádám ártatlansága különbözik a többi ember ártatlanságától, mivel az emberi nem bűnössége mennyiségileg határozza meg minden egyes individuum tudatlanságát. Az ártatlanságból a realitásba (lényegi létből a létezési létbe) való átmenet Ádám tettében követhető leginkább nyomon, mivel a számára megjelenő lehetőségek száma meghatározható, ellenben az emberi nem többi egyedének jóval szerteágazóbb választási lehetőségeivel. Ádám és a többi ember tette között nincs minőségi különbség, így annak magyarázata magyarázza az összes ember tettét is. Ádám bűnössé válásának folyamatát fogja Kierkegaard a pszichológia módszerével feltárni. Az ártatlanság állapotát kell figyelmünk fókuszába állítani, mivel a minőségi ugrás magyarázatára egyetlen tudomány sem képes.

Kierkegaard pszichológiai magyarázatának kiindulópontja az Ádámban jelenlévő szorongás (*Angst*).²⁰ A szorongást a tudatlanságban jelenlévő egyetlen dolog váltja ki: a semmi. Az egész világ semmiként jelenik meg az álmodó szellem számára. A tudatlanságban megnyilvánuló szorongást az emberben mindenkor meglévő valamire való irányultság váltja ki. A szorongás az a fenomén, amelynek oka nem határozható meg a tapasztalati világban, nem „valamitől” szorongunk, hanem a semmitől. A semmi szorongást szül. „A szellem álmában tervezi saját valóságát, ez a valóság azonban a semmi, viszont ez a semmi állandóan látja a valóságot önmagán kívül.”²¹ A szellem valósága veszi körbe az ártatlanság emberét, de amit tervez tulajdonképpen semmi. Nincs öntudatánál a szellem, tudatlanul cselekszik, tudatára egyedül a semmi hat.²² A pszichológiai módszer révén megvizsgálhatjuk az álmodó szellemet meghatározottságában, a szorongásban.

¹⁹ Tillich szerint az „álmodó ártatlanság” olyasmire mutat, ami megelőzi a tényleges létezést. Az ártatlanság állapota lehetőség és nem ténylegesség. „Nincs helye, *ou toposz* (utópia). Nincs ideje; megelőzi az időbeliséget, és történelem fölötti. Az álmodás az elmének az az állapota, amely egyidejűleg valóságos és nem valóságos – miként potencialitás. Az álmodás elővételezi a ténylegességet, mint ahogy minden ténylegesen jelen van abban, ami potenciális. Az ébredés pillanatában az álmoképek szétfoszlanak, és visszatérnek abba a valóságba, amellyel szembe-találkozunk ... a valóság más mint az álmoképek, de nem teljesen más. Hiszen a tényleges – mint elővételezés – mindig jelen van a potenciálisban.” Im. 264. o.

²⁰ A szorongás fogalmával kapcsolatban utalunk Tillich meghatározására: „Az ember nemcsak véges, mint minden teremtmény, hanem tudatában is van végességének. És ez a tudat a szorongás. ... Annak tudatát fejezi ki, hogy a lét véges, hogy a lét a lét és nemlét keveréke, hogy a létet nemlét fenyegeti. Minden teremtmény szorongást űz, mert a végesség és a szorongás egy és ugyanaz. De az ember szabadsága egyesült a szorongással. Nevezhetjük ezt úgy is, hogy „szabadság a szorongásban” vagy „szorongó szabadság”. Ez a szorongás az egyik hajtóerő azok közül, amelyek a lényegből a létezés felé űznek.” Im. 265. o.

²¹ SzF: 51. o.

²² A semmi azért hat az ember tudatára, mivel az ember tudata állandóan irányul valamire, s az egyetlen „valami” számára az ártatlanságban a semmi. A tudat állandó valamire való irányultsága olyan specifikum, amely alapvetően meg-

„Az önmagam és másik valóm közti különbség, az alvás állapotában felfüggesztett, álom közben a semmire való utalás.”²³— állítja Kierkegaard. Az embernek tehát két Én-je van, az egyik képes reflektálni a valóságra, a másik a valóságot semmiként tapasztalja. A szorongás a szabadságnak, mint a lehetőség számára való lehetőségnek a valósága. A szorongás valóság, amelyben azonban még nem választunk, csupán felcsillan a lehetőség a választásra, s ez a felcsillanás kiváltja érdeklődésünket. A szorongás szimpatizáló antipátia és antipatizáló szimpátia, s nem vágy, nem egyirányú hangulat. E sajátos meghatározottság kettős hatást vált ki belőlünk, egyrészt félelmet kelt, másrészt lebilincsel édes aggodalmában. A szorongás által kiváltott bűn tesz ártatlanná, mivel egy idegen erő ragad el, s tesz bűnössé úgy, hogy közben fél tőle az ember.

A szorongás akkor fokozódik, mikor valami konkrétan lel. A *Genezis* történetében ez a tiltás, mely szerint Ádámnak tilos ennie a jó és rossz tudásának fájáról. Ez a tiltás a tudatlanság állapotában természetesen érthetetlen volt Ádám számára, de szorongása mélyült, mivel nem csupán a semmire irányult, hanem egy valamiként megjelenő semmire. Ha a tilalom a vágyat keltené fel akkor Ádám öntudatánál kellett legyen, mivel akkor a vágy tárgya a szabadság számára ismertként tételeződne.²⁴ Megjelenik a tudás szorongató lehetősége, ami azonban Ádám számára semmi. A tiltás után következik a büntetés ígérete. A halál Ádám számára érthetetlen, mivel nem érti létezését, így megszűnésének lehetősége sem értelmezhető számára tudatosan. A tiltás ugyan kedvet ébreszt benne (új lehetőség), de a büntetés szavai megijeszti (minden lehetőség elveszítése). Mindkét új információ szorongásként jelenik meg benne, egyre koncentráltabb szorongásként. „A tudás végtelen lehetősége, amelyet a tilalom teremtett meg most azáltal válik realisabbá, hogy a lehetőség a következményeképpen fellépő másik lehetőséget csillantja fel.”²⁵ Egymást erősítik a semmiként megjelenő „valamik”. A szorongás itt ér el tetőpontjára, még nem bűnös, mégis annyira szorong, mintha elveszett volna.

különbözteti az embert a többi létezőtől. Az állatokban nincs meg az a képesség, hogy öntudatukra ébredjenek, mivel nincs meg bennük ennek előfeltétele. Az állat sohasem lehet individuum. Az ember nem tér ki a semmi elől a benne meglévő előfeltétel miatt.

²³ SzF: 51. o.

²⁴ Kierkegaard elemzett művében (Im. 50. o.) utalást tesz a Schleiermacher tanítvány Usteri elméletére, amely ugyancsak a tiltás momentumára hívja fel a figyelmet. Usteri azonban abba a hibába esik, hogy a bűnbeesés okát a tilalom szülte vágyban kereste. Az Ádámban jelenlévő szorongást csakis a pszichológiai vizsgálódás tudja feltárni.

²⁵ SzF: 55. o.

A pszichológia idáig tudja követni az álmodó szellemet. Kierkegaard megjegyzi, hogy a hang, mely Ádámot felszólította belőle eredt, Ádám magával beszélt, Énje váltotta ki belőle ezt a reflexiót.²⁶ „Isten hangja” tehát belülről fakadt, de a kísértés kívülről jön (kígyó), ezzel a problémával a szerző nem tud mit kezdeni. A szorongás betetőzése a minőségi ugrás, amely révén az ember eljut szellemként történő meghatározottságába.

A BŰNBEESÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A bűnbeesés kettős következménnyel jár, egyrészt megjelenik a bűn, másrészt létrejön a nemi, a kettő elválaszthatatlan egymástól. A következmény kettősségének jelentősége abban áll, hogy visszatal az ember test-lélek szintéziseként való meghatározottságára. Ha csupán a szintézis egyik eleme volna az ember, akkor nem lehetne két következménye egy tettnek. A nemiség a testre, a bűn a lélekre utal, s ekképpen mondhatjuk visszamenőleg, hogy az ember álmodó szellemként ártatlan. A nemi különbség a bűnbeesés előtt is kellett létezzen, de mivel az a tudatlanság állapota volt, így lényegében nem jelent meg Ádám és Éva számára.²⁷ A nemi különbség nem véletlen, mivel a szintézis tételezésekor az individuum átjárja a szintézist, s a legvégletesebben érzéki a nemi lesz. A legvégletesebbet a szellem megvalósulásának pillanatában éri el az ember, s így megvalósulásának pillanatában „egyben állat is”.²⁸

A bűnösség nem érzékiség, de tételezi azt, s a nemi válik a történelem alapjává. A történelem végén a feltámadásban szűnik meg a nemek különbsége, mivel azután az angyalokhoz hasonlóan nincs történetük az egyéneknek. A bűnössé válást megelőzi a szabadság lehetősége. Ez a lehetőség a képesség. A lehetőség és a valóság közé szorul a szorongás fogalma, amely azonban nem magyarázza a bűnössé válást. A szorongás nem szükségszerű, de nem is szabad, a „szorongás megkötött szabadság”.²⁹ A szabadság önmagában kötött, de az emberben van képességgént. Kötöttsége abban áll, hogy a szellem még nem tételezte önmagát, s ezzel nem emelte valóságba a lehetőséget. A szorongás csak akkor létezik, ha a bűn se nem szükségszerűséből, se nem szabad elhatározásból került az emberbe. Mivel a szorongás hangulatával nap mint nap találkozunk, így léte bizonyítékként mutatható fel azok számára, akik a fentebb említett magyarázatokat védelmezik.

²⁶ Más helyen a szerző megjegyzi, hogy Ádámot maga a nyelv szólította meg, amelynek eredetét ugyanúgy homály fedi mint a minőségi ugrás miért-jét.

²⁷ „Az állatoknál a nemek különbözősége kialakulhatott ösztönszerűen, ám az embernél ugyanilyen módon ez nem lehetséges, éppen azért, mert ő szintézis.” SzF: 59. o.

²⁸ SzF: 59. o.

²⁹ SzF: 60. o.

A tudományok immanenciája nem képes a bűn keletkezésének magyarázatára, mivel „a bűn éppen az a transzcendencia, kritikus fordulat, amiben a bűn az egyesbe mint egyesbe lép be.”³⁰ Az egyes ostobasága az, ha a bűnhöz úgy fordul mint ami őt nem érinti. A bűn keletkezését minden ember megértheti saját maga, de ha máshoz fordul, akkor pont ezért félreérti azt, mivel rajta kívül nem tud más válasszal szolgálni a „bűnös vagyok” kérdésére. Hogy a bűn miként kerül az egyes emberbe minden individuumnál változik. A szorongás mindenkiben megvan, de a bűn valóságba emelése olyan minőségi ugrás, amely nem általánosítható. Személyes megélésünkből fakad bűnös létünk.

³⁰ SzF: 61. o.